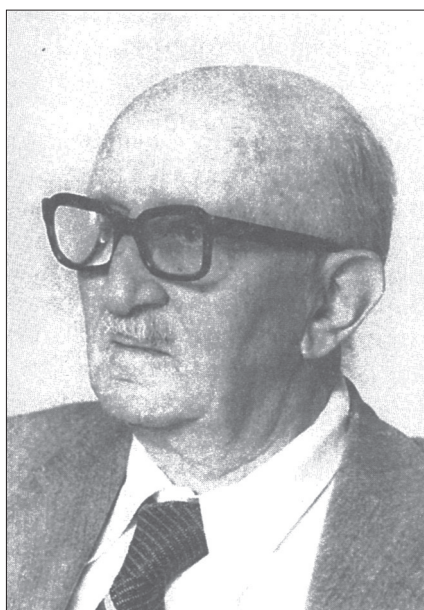

ВАСА ЧУБРИЛОВИЋ (1897–1990)

ОСНИВАЧ И ПРВИ ДИРЕКТОР БАЛКАНОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
САНУ

Васа Чубриловић је рођен 14. јануара 1897. године у Босанској Градишци, а умро је 11. јуна 1990. године у Београду. Дакле, живео је 93 године. Отац Јово је досељен у Градишку из Крупе на Врбасу, одакле потичу и бројни други Чубриловићи. Још од малена Јово се бавио трговином. Заједно са својим ујаком – Васом Видовићем, учествовао је у српском устанку у Босанској Крајини 1875–1878. и једно време је био добровољац у српско-турском рату 1876. када је добио и сребрну медаљу за храброст. Васина мајка Савка, рођена Лазаревић, била је права Крајишкиња, вредна, смерна и достојанствена. Изродила је децу: Јованку, Чеду,

Здравка, Стаку, Вељка, Лепу, Виду, Милорада, Бранка и Васу.

Отац Јово умро је 1898. године, а мајка Савка 1908. О бројној Јовиној деци бринуо се највише његов ујак Васо Видовић, један од устаничких вођа у босанском устанку, успешан трговац и угледна личност у Босанској Градишци. Касније су се и Јовина деца међусобно испомагала и усмеравала. У том погледу особито су предњачили најстарији брат Вељко и сестре Стака и Вида.

Основну школу Васо је завршио у родном месту 1908. године. Затим је да би наставио даље школовање у гимназији дошао код свога брата Вељка, учитеља у Тузли. Код Вељка су већ били његова сестра Вида и брат Бранко. Вељкова супруга Јованка, која је такође била учитељица, пише у својим сећањима: „Имали смо доста материјал-

них брига, јер је ваљало троје издржавати: Виду, Бранка и Васу. Васо је имао нешто стипендије, али добро сам запамтила како је Вељка сваког првог у месецу болела глава кад стану стизати рачуни“.¹

Управо, ти „рачуни“ увелико су утицали на Вељка и Јованку да 1910. године напусте Тузлу и пређу на учитељски рад у село Прибој на Мајевици, јер су одатле могли да буду још кориснији својој бројној браћи и сестрама. У Прибоју је Вељко одмах развио велику активност: основао је спортско друштво „Соко“, „Побратимство“ (антиалкохоличарско друштво), „Народну читаоницу“, подбор „Просвјете“ итд. Истовремено, по писаним упутствима професора Јована Цвијића, Вељко је обрадио 5 села из Мајевице и послао материјал Српској краљевској академији због чега је 1914. на суђењу у Сарајеву био оптуживан.²

Већи део зимског и летњег распуста од 1910. до 1914. године у Прибоју је проводио и Васо Чубриловић, било сам, било са својом и Јованкином браћом и сестрама. Снаха му Јованка о томе пише: „Васо је имао некакву трубу и уживао да се попне на грану и дува по ваздан тако да му ју је Вида једно време била сакрила“.³

Дужи боравци у Прибоју и срдачни односи које су имали Вељко и Јованка са сеоским домаћинствима – одлазећи им на разна крштења, славе, свадбе и друга славља, увелико су утицали и на младога Васу да понесе из Прибоја снажне утиске о животу села и сељака у овом делу Босне. Васо се нарочито добро сећао бројних младића из кућа Петковића и Керовића које су се већ биле окумиле са његовим братом Вељком. Касније, након сарајевског атентата, неки од ових сељака биће осуђени и упућени на вишегодишњу робију заједно са Васом. О томе је он оставио драгоцене податке у своме писму из затвора у Зеници (почетком 1918. године) сестрама Стаки и Види. Из њега се најбоље види какве су муке и патње поднели и неки од мајевачких сељака. То се, пре свега, односи на Митра Каровића и његове синове Неђу, Јована и Благоја.

И сам млад, вижљаст, немирног духа и радознао, Васо је био упућен у бројне послове којима се бавио његов старији брат Вељко. Било је ситуација када је и пешке одлазио из Прибоја у Тузлу или обратно, преко планине Мајевице, да би однео какву важну поруку Мишку Јовановићу или своме брату Вељку. Још као ђак VI разреда гимназије, Васо је постао члан национално-револуционарне организације „Млада Босна“. Као такав демонстративно је напустио светосавску приредбу у Тузли 27. јануара 1914. године, на којој је, између осталог, певана и химна цару Фрањи Јосифу. Убрзо потом, био је искључен из школе и отишао је код сестре Стаке у Сарајево

¹ Вид. Забелешке Јованке Чубриловић, у поседу аутора, стр. 22.

² Вид. Годишњица Српске краљевске академије, XXVI/1912, стр. 121.

³ Забелешке, стр. 25.

не би ли тамо наставио школовање. Управо, у Сарајеву се повезао са Данилом Илићем и другим припадницима организације „Млада Босна“ који су се спремали за извођење атентата на престолонаследника Аустро-Угарске Фрању Фердинанда. Пошто је и сам у томе непосредно учествовао, био је ухваћен и осуђен на 16 година робије. Главу није изгубио, јер је био малолетан, али је у затвору провео 4,5 године, од чега у самици 3 године, 3 месеца, 3 недеље и 3 дана. О томе какав је био режим живота кажњеника у аустро-угарским војним затворима, потврђују и следеће чињенице: од тринаест осуђених сарајевских агентатора, међу којима је био и Васо, само је њих пет дочекало слободу, а осталих осам су помрли по самачким ћелијама са ланцима на ногама. Међу њима су били – Марко Перин (1914), Недељко Чабриновић (1916), Тривко Грабеж (1916), Митар Керовић (1916), Неђо Керовић (1916), Јаков Миловић (1916), Лазар Ђукић (1917) и Гаврило Принцип (28. априла 1918. године). Крај рата су дочекали: Бранко Загорац, Цвијан Стјепановић, Иво Крањчевић, Цвјетко Поповић и Васа Чубриловић.

Из војних затвора већ пропале Аустро-Угарске Васа је, са преживелим друговима, изашао новембра 1918. и одмах се ставио на располагање српској војсци око успостављања нове власти у Сарајеву. У Сарајеву је завршио и гимназију, фебруара 1919. Уписао се на историју, прво на Филозофском факултету у Загребу, затим је прешао на Филозофски факултет у Београду, где је и дипломирао на групи историјских наука 29. јуна 1922. Исте године венчао се у Сарајеву са својом изабраницом Радунком Анђелковић која му је 1926. родила сина Милоша.

Након дипломирања Васа Чубриловић је службовао као суплент и професор гимназије у Сремској Митровици, Сарајеву и Београду. Професорски испит је положио 1927, а докторирао је 4. јула 1929. Докторска теза му је била *Босански устанак 1875–1878*. Исте године примио га је Владимир Ђоровић за свога асистента на Семинару за општу историју новог века. За доцента је изабран 1934. године и то на предмету Општа историја новог века, а за ванредног професора је изабран 1939.

Много година касније Чубриловић ће написати: „Од раног детињства показивао сам склоност према историјским наукама. У том правцу упућивала ме је како немирна прошлост наших земаља, пре свега Босне и њене Крајине, тако и бурна времена која су оне преживљавале од почетка овога века и ја с њима заједно“.⁴

Од 1921. до 1939. Чубриловић је био активан члан Земљорадничке странке. Са поносом је истицао да је свој први говор у корист те странке одржао у Бијељини 1921.

⁴ Вид. Реч на Бањалучком универзитету поводом пријема почасног док-тората, 30.VI 1989, стр. 1.

У априлском рату 1941. Васа Чубриловић се, као члан Савета земаљске одбране при Врховној команди војске Краљевине Југославије, повлачио заједно с том Командом према Сарајеву и Црној Гори. Трећег јуна исте године био је ухапшен у Рисну у Црној Гори и од тога времена па до краја 1941. провео је у затвору Гестапоа у Београду, а затим је премештен у логор Бањица где је остао до 23. децембра 1942. Пензионисан је почетком 1943.

Након ослобођења Београда, 20. октобра 1944, поново је враћен за професора на катедри за националну историју Филозофског факултета у Београду. На истој Катедри биран је 1947. за редовног професора, а од 1957. је и хонорарни редовни професор на Филозофском факултету у Новом Саду.

Од 12. јануара 1960. до 1. јула 1966. Чубриловић је вршио дужност управника Одељења за историју на Филозофском факултету у Београду, а од 9. априла 1945. до 9. априла 1951. био је и министар у влади Федеративне Народне Републике Југославије. Пензионисан је 1. септембра 1967.

За дописног члана Академије Чубриловић је био изабран 17. децембра 1959, а за редовног 20. децембра 1961. За дописног члана Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу изабран је 15. јуна 1961, а за дописног члана Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине 23. децембра 1961. Редован члан Црногорске академије наука и умјетности постао је 28. марта 1976. Исте године изабрала га је за свога почасног члана и Академија наука СССР-а.

Једно од последњих почасних звања доделио је Васи Чубриловићу Универзитет у Бањалуци 30. јуна 1989. године и то са жељом да и на тај начин ода признање свом истакнутом научнику – Крајишнику. Мада је већ био у дубокој старости, Чубриловић је смогао снаге да лично оде у Бањалуку и захвали на указаној почаси. Примајући диплому почасног доктора, између осталог је рекао:

„Ова ми је почаст тим више прирасла срцу што ми је додељена од младог универзитета мога завичаја – Босанске крајине. Мада сам свој завичај још у младим данима напустио и живео у другим областима наше државе, највише у Београду, ипак га никад нисам заборавио. Многи доживљаји и успомене из првих година мога живота у Босанској крајини и источној Босни, имаће трајан утицај на мој духовни развој у свему, па и у науци. Зато није случајно да сам прве моје радове из историјских наука дао управо из историје Босанске крајине“.⁵

Као што се из изложеног види, Чубриловић је деловао на југословенској сцени као научни, педагошки и јавни радник преко 70 година.

⁵ Исто.

Углед Васе Чубриловића као историчара проистиче, пре свега из његовог укупног дела, из његовог истраживања и интерпретирања историје као науке. Још у „Споменици“, коју му је посветио Филозофски факултет у Београду 1967. поводом одласка са Катедре у пензију и 70 година живота, покојни Јорјо Тадић, тада такође угледни научни и педагошки радник, написао је у Предговору да је Чубриловићево научно дело „... заокружено и јединствено и предметом проучавања, и научним методом, и историјским концепцијама“.⁶ Мада се бавио претежно српском и југословенском историјом 19. и 20. века, његова научна интересовања су превазилазила ове оквире и сезала, и по дубини и по ширини, у далеко веће људске просторе. Прошлост којом се бавио посматрао је не само посредством историјске грађе, коју је акрибично сакупио из разних провенијенција, него и уз помоћ великог познавања претходних епоха и друштвених формација у којима су наши народи ушли у савремену историју. Он је своје анализе доводио у везу и са удаљенијим историјским токовима који привидно нису у дотицају са конкретним догађајем или појавом која је у фокусу истраживачке пажње. Због широког научног свеобухвата и оштрине посматрања, посебно због способности да у анализи проникне у бит ствари, његова излагања и закључци пуни су дубоких запажања, особито синтетичких погледа. Ти погледи односе се на најкрупнија питања из историје наших народа, посебно када је у питању политичка и војна историја.

Чубриловић се, изнад свега, развијао и деловао као историчар-мислилац, као човек који дубоко промишља прошлост, успевајући да је повеже са садашњошћу, стварајући на богатом искуству прошлости и властитим сазнањима контуре сутрашњице. И као научнопедагошки и јавни радник, он се стално трудио да му мисао, реч и дело буду у међусобном складу. И себе и друге подстицао је на размишљања и научне контроверзе, али је истовремено тражио да се у анализи узима у обзир што већи број фактора, пре свега оних који су релевантни у одређеним историјским токовима и променама. Нигде његов научни немир није долазио тако јако до израза као за време одбране појединих доктората и магистарских радова. Чубриловићева научна мисао често није могла да се смести у већ утврђене методолошке оквире, већ је и по дубини и по ширини, тендирала ка планетарним просторима. Било је право интелектуално задовољство бити ученик професора Чубриловића. И у позним годинама, омиљена литература овога барда југословенске историјске науке, били су историјски романи који распаљују људску машту и часопис „Галаксија“.

Научна знатижеља Васе Чубриловића кретала се од палеолита и неолита па преко античких писаца о народима Средоземља, антро-

⁶ Зборник Филозофског факултета у Београду – Споменица Васе Чубриловића, књ. X-1, Београд 1968, стр. 1.

полошких студија и историјских романа о човеку, истраживања историје великих феудалних монархија, патријархалног начина живота и положаја наших народа под Турцима, настанка, карактера и улоге Српске цркве, миграција становништва, улоге појединих класа и друштвених слојева у друштву све до материјалне и духовне културе што су је градиле поједине цивилизације, државе и народи. Зато није случајно да је о Васи Чубриловићу и његовом делу, Радован Самарџић написао следеће речи:

„У савременој југословенској историографији Ваца Чубриловић је заузео високо истакнуто и са свих страна уочљиво место. У светској научној јавности он је данас наш најпознатији историк. Његова дела се консултују кад су у питању најосетљивија места балканске прошлости, а његова реч, увек одлучна и јасна, најчешће пада као пресуда у дискусијама. Свој ауторитет Чубриловић није стекао спретним одржавањем научних веза и смишљеним настојањем око свога реномеа. Његов углед проистиче из његовог дела и његове снажне мисаоности у сваком наступу. Чубриловић је један од оних ретких писаца историје чије радове читају многи, а не само истраживачи сличних тема. Од њега други преузимају одређене податке, али и мишљења, процене и згодне дефиниције појединих појава. Од увек је био, и све више постајао, историчар који се не плаши да се обрати свима и да пише за све. Али, његова храброст није само на то ограничена“.⁷

Ваца Чубриловић је са задовољством истицао да се као историчар формирао понајвише под утицајем три српска научника: Владимира Ћоровића, од кога је као непосредни сарадник преузео схватање о комплексности историјских истраживања, Василија Поповића, који га је увео у методологију модерне европске историографије и Јована Цвијића, горостасне личности српске, југословенске и балканске науке, од кога је Чубриловић наследио антропогеографски приступ у проучавању материје додавши му историјску компоненту. Сећајући се много касније својих професора, посебно Цвијића, Чубриловић је говорио: „Био је географ, али смо ми историчари с највећим интересовањем ишли на његова предавања“.⁸ Више него друге његове колеге по струци, Чубриловић је релативно рано схватио да историчари често греше када прошлост проучавају само на основу историјских извора. Упорно је заступао тезу да се историја људског друштва развија у простору и времену и да географска средина моћно утиче на развој живота једног народа и једне државе, а историчар то може да сазна, да осети, само ако озбиљно проучава

⁷ Радован Самарџић, Предговор за књигу Васа Чубриловића, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд 1982², стр. 7.

⁸ Вид. Ваца Чубриловић, *Живот и рад Јована Цвијића*, Сабрана дела Јована Цвијића, Београд 1987, стр. 15–156.

и географске науке, пре свега антропогеографију. Управо зато је Чубриловић и био заљубљен у дело Јована Цвијића, јер је проникнуо да се у научним радовима овога научника крије, у доброј мери, и кључ за разрешење бројних питања која спадају у домен историјске науке. Свом учитељу Чубриловић се одужио студијом *Јован Цвијић и стварање Југославије* и обимним биографским радом *Живот и рад Јована Цвијића*. Истовремено, допринео је да се започне с издавањем сабраних дела Јована Цвијића на чему је и сам много радио, а у првом тому тих дела објављена је и његова биографија о Јовану Цвијићу. То је, уједно, био и најбољи пут да се овај великан српске науке извуче из привременог неправедног заборавља.

Ваља посебно нагласити да Чубриловић није остао само на домену рада својих учитеља, већ је дугогодишњим упорним радом изградио и свој сопствени методолошки приступ, који, за разлику од механичког преношења података из докумената, подразумева и аналитички прилаз, упоређивање и укрштање података из разних извора, њихово уношење у шири контекст догађаја у којима они добивају свој прави смисао. У интерпретацији Чубриловића подаци нису прост збир дешавања, него одраз друштвених процеса који своје корене имају у прошлости, у замршеном сплету историјских збивања, али и у антропогеографским и културолошким предиспозицијама. Васа Чубриловић је био и остао у сталном грчу да подацима које доноси, као и својим гледањем на проблематику коју обрађује, буде стално нов, смео, примерен времену у коме као научник живи. Њему је било савршено јасно да развитак историографије зависи, пре свега, од унутрашњих промена у њеном методу и од живота оних идеја које улазе у њене основе. Нигде овај научник није био више атипичан него по својој методи рада. За њега није било шире и уже теме, него шири и ужи начин на који се тој теми прилази.

Васа Чубриловић је свој први рад објавио 1924. године. Био је то краћи оглед о Васи Пелагићу, човеку бујне маште и великог духовног немира, мада је рођен у питомој Босанској Посавини. Од тога времена па до своје смрти, јуна 1990, Чубриловић је објавио 167 разних радова: монографија, студија, расправа, чланака, прилога, осврта и приказа, који се односе на разна и растегљива прошла раздобља и бројне сфере из историје српског и других народа на Балкану.

Ако бисмо хтели да пореметимо хронолошки редослед настанка ових радова⁹ и да их посматрамо по неким другим критеријумима, онда би се могли сложити са оним историчарима, који сматрају да се Чубриловићево научно дело може сврстати у четири тематска круга. Ти кругови нису строго омеђени, већ се међусобно преплићу.

Први се односи на историју српског народа под турском влашћу, чиме је Чубриловић и започео свој улаз у историографију.

⁹ Вид. Библиографија радова Васе Чубриловића на крају књиге.

Реч је, пре свега, о српском патријархалном друштву у условима дуготрајне окупације од отоманске Турске, месту и улози Српске православне цркве, хајдуцима и ускоцима, племенској сеоској самоуправи и њеној самоодбрани од спољашњег фактора, насилним али и историјски условљеним етничким миграцијама у југословенским земљама од XV до XIX века, борби против турске власти и бројним другим питањима која није потребно посебно набрајати. Најпознатији радови из овога круга су: *Порекло муслиманског племства у Босни и Херцеговини, Политички узроци сеоба на Балкану, Проучавање средњовековног феудализма, Терминологија племенског друштва у Црној Гори, Српска православна црква под Турцима, Постанак племена Куча, Малоншићи, племе у Црној Гори* и други.

Други тематски круг обухвата радове који се односе на историју српске револуције, али у најширем смислу те речи. Академик Радован Самарџић, један од његових ученика и најбољи познавалац Чубриловићевог дела, ставља ту на прво место Васину студију *Први српски устанак и босански Срби*. А могли би се у исту категорију уврстити и други бројни Чубриловићеви радови. Међу њима су: *У чему је суштина и каква је историјска и културна улога првог српског устанка 1804. године, Улога народних маса и личности у српској револуцији, Босанско Подриње и Први српски устанак, Историјска основа Вишњићевој песми „Бој на Мишару“, Хајдук Вељко – херој народне песме и други*.

У трећем кругу налазе се, свакако, најобимнији Чубриловићеви радови из српске историје XIX века, са којима је он почео, али уједно и досегао највиши степен научне опсервације. Међу те радове спадају: *Босански устанак 1875–1878, монографија о Србији од 1858–1903.* (у коауторству са Владимиром Ћоровићем) и, свакако, најпознатија студија *Историја политичке мисли у Србији XIX века*. Између ових крупнијих радова смештене су бројне разноврсне студије и мањи чланци који се такође односе на назначено време.

У монографији *Босански устанак 1875–1878*. Чубриловић је описао предуслове, појаву, развој и сплашњавање устанка у Босанској Крајини у назначено време са свим његовим специфичностима. Дело је настало као резултат вишегодишњих архивских истраживања у земљи и Бечу, уз огромно консултовање мемоарске грађе коју је аутор сакупио и међу својим блиским сродницима. Непосредни актери устанка и њихови лични папири омогућили су аутору да бројне догађаје и збивања посматра са различитих тачака и да тако буде сигурнији у доношењу закључака. Заснована на изворима различите вредности и провенијенције, монографија о устанку у Босни и Херцеговини пример је превазилажења метода традиционалне политичке историографије. Узроке који су довели до устанка писац је приказао у виду концентричних кругова. Први сачињавају међународни односи и њихов утицај на тзв. источно питање, други, само Османско царство

које покушава да се изуче из економске, војне и политичке кризе, и трећи, национално буђење и покрет српског народа у Босни, који слично својим сународницима у Србији, покушава да се ослободи јарма дуговековне турске власти. Без обзира о коме концентричном кругу говори, Чубриловић увек има у виду целину теме.

Свакако, најзрелије и најобимније дело Васе Чубриловића је *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, објављено први пут 1958. За ово дело он се припремао још у међуратном периоду: прикупљао обимну и разноврсну грађу, писао поједине огледе о водећим политичким личностима Србије (Јован Ристић и др.), правио периодизацију српске историје XIX века и већ био започео да пише рад *Српски народ у XIX веку*. На том послу затекао га је 1941. Други светски рат. Забелешке и рукопис су му пропали у Управи града Београда у Гестапоу.

После ослобођења земље и повратка на Катедру за историју поново се вратио ранијој намени. „Занимао ме је пре свега развој друштва и државе у Србији XIX века и како се тај развој одражавао у њеним политичким покретима... Међутим, у току рада сам се уверио да тему треба проширити и дати нашој публици једну заокружену ствар из историје Србије XIX века. Тако је дошло до писања ове књиге“.¹⁰

За ову књигу, која је по изласку из штампе изазвала различите коментаре и од стручњака и од политичара, професор Радован Самарџић је дао следећи суд: „Чубриловићева *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, једно је од најзначајнијих дела савремене српске историографије“.¹¹

Четвртм кругу припадају оне Чубриловићеве студије и расправе које су посвећене коренима настанка и развоја прве југословенске државе 1918. године и неким аспектима народноослободилачког рата и револуције 1941–1945. Студије о југословенству и уједињењу југословенских народа у једну државу проткане су бројним доказима да стварање Краљевине СХС, односно Југославије, није била случајност, већ дубока историјска потреба њених народа. Она је, према свим Васиним анализама, била израз и резултат дубоких ослободилачких тежњи које су могле да се остваре уз велике људске и материјалне жртве, јер су тим тежњама стајале на путу две царевине – Турска и Аустроугарска. Само неколико наслова које ћемо навести из овог тематског круга показују о чему се, заправо, ради. Реч је о *Источној кризи 1875–1878. године* у коју су били увучени, ван њихове воље, бројни балкански народи, *Берлинском конгресу 1878*, *Односу Србије и Аустрије у XIX веку*, *Историјским основама постанка Југославије* и, коначно, *Спољним и унутрашњим факторима у стварању и раз-*

¹⁰ Вид. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд 1982, стр. 19.

¹¹ „Balcanica“ VIII/1977, str. XIX.

витку Југославије у XX веку. Нема сумње да је за Васу Чубриловића образовање Југославије 1918. године било најкрупнија тековина њених народа и доказ прогресивног смисла њихове историјске науке. За ту идеју и за тај резултат он се подједнако залагао и као научни и јавни радник.

Чубриловић се, при крају живота, почео бавити и неким аспектима развоја социјалистичке револуције у Југославији 1937–1987, укључујући ту и давање својих оцена о месту и улози Јосипа Броза Тита у историји. Међутим, та проблематика није добила потребну научну елаборацију. Бројна питања из те области остала су и даље отворена.

Осим научног, професор Чубриловић је оставио иза себе и неизбрисиве трагове педагошког рада, пре свега на Филозофском факултету у Београду, где је био активан члан преко 37 година. И као наставник и као члан факултетске заједнице залагао се за продубљавање знања и организацију наставе на савременим основама. Још 1931. године тражио је преко Ректората Београдског универзитета да се из Ратног архива у Бечу, врати Југославији бројна архивска грађа која се односи на њену даљњу и ближу историју. Припремао је, у вези с тим, и разне извештаје Српској краљевској академији наука и Информационом бироу историјских наука Источне Европе у Варшави. Укратко, трудио се да историја, и као наука и као наставни предмет, добије на факултету, а то значи и у друштву, оно место које је она имала и на другим факултетима у западној Европи.

Чубриловићева брига за Филозофски факултет нарочито је дошла до изражаја у време послератне обнове и изградње земље, када се он свесрдно залагао за поновно конституисање факултета, његово кадровско и материјално јачање као и за организацију наставно-научног рада на најбољим основама. Његовом заслугом, у доброј мери и као савезног министра, факултет је добио или сачувао неколико већ истакнутих научних и педагошких радника: Георгија Острогорског, Виктора Новака, Јорја Тадића, Ивана Божића и друге, који су, уз добар одабир млађих научних снага, давали основни тон читавој историјској науци у новој Југославији. Чубриловићева конструктивна сарадња видно се осећала и у бројним комисијама факултета, којима је стајао на челу, као и на Катедри (Одељењу) за историјске науке, где је деловао дуже од једне деценије. Бројна уважена имена садашње наше историјске науке била су некада и добри ђаци професора Чубриловића.

Предавања Васе Чубриловића од стране студената била су изузетно добро посећена. Почињао их је, по неком устаљеном обичају, у 8, 15 часова. Копчу за предавање обично је налазио у неком голицавом вицу или осврту на актуелна збивања, често на рачун краја или времена на које се тема односи. Потом би уследило само излагање проткано дубоком научном опсервацијом. Тишина у току рада била је беспрекорна. Нарочито је био занимљив рад са професором у току вежби, односно семинара. Излагање би обично започињао задужени студент или гру-

па студената који су претходно добили одређену тему, а затим би се анализа и коментарисање преносило и на остале студенте, асистенте, млађе професоре – све до завршне речи професора Чубриловића, која је неретко превазилазила оквир задате теме. Учење за испит код професора Чубриловића било је општа појава, јер се из дугогодишњег искуства знало да се не може добити не само добра, него ни пролазна оцена без доброг познавања историјске материје. Оно што је посебно онеспокојавало неке студенте јесте навика професора да испитаника у излагању прекине и да од истог тражи, не само ширу фабулу, него и више критичког односа према дотичном догађају или појави. Било је приликом полагања испита и разних „неспоразума“ који су се онда годинама препричавали по аулама факултета. Заједно са професором Радомиром Лукићем на Правном факултету и Чубриловић је био стекао имиџ професора који је за студенте пун изненађења. У тим испитним дуелима боље су се сналазили Црногорци и његови Крајишници као и оне девојке које су долазиле редовније на наставу. Чубриловићев начин поступања са млађима, често исувише нагао и заповеднички однос према њима, изазивао је код појединих студената страх, удаљавао их од професора и утицао на њихово продужење студија.

Размишљајући много година касније о свом педагошком раду, а и поводом писања биографије свога професора Јована Цвијића, Чубриловић је и сам за себе рекао: „Мада ни близу нисам имао тако тврд став у односу према ђацима, ипак по својој природи, као и Цвијић, чини ми се да сам својим студентима уливао више страха, него привржености. Тога сам био свестан и борио се против тога, али често са slabим успехом“.¹² Све у свему, студенти су ценили професора и били поносни на читаву историјску катедру, чију су окосницу, дуго година после рата, сачињавали већ споменути професори.

Након пензионисања организациона, научна и педагошка делатност професора Чубриловића се не гаси, већ се преноси у Српску академију наука и уметности и испољава на разним научним пројектима и задацима. Један од најважнијих очитује се 1969. у формирању *Балканолошког института* као посебне научне јединице у Српској академији наука. Настао је, пре свега, захваљујући упорном и несебичном залагању професора Васе Чубриловића који је био и први његов директор и зналачки га водио првих десет година. За њега је израдио дугорочни програм рада и дао основне смернице развоја. Замислио је да се Институт развија као строго научна установа са задатком да се посвети балканолошким студијама – историји, материјалној и духовној култури балканских народа почев од најстаријих времена – предримског, римског, византијског, периода средњег века, новије историје све до савремених збивања у развоју односа међу балканским народима или пак њиховог односа према народима осталог дела Европе и Азије. Широко

¹² Вид нап. 8.

постављен програм рада, који је интегрисао рад сарадника различитих профила и научних дисциплина – од археологије, историје, етнологије, лингвистике, књижевности, историје уметности, обичајног права, до економије и политике, захтевао је јако сложену организацију Института са више научних смерова и развијену мрежу сарадника из земље и света. Ишло се од почетка на успостављање чвршћих веза са сродним установама и организацијама у Југославији и на Балкану, без обзира на политичку преосетљивост међу појединим земљама. Тако је остварена билатерална сарадња са Балканолошким институтом у Солуну, Софији, Бечу, Москви, Минхену. Основу за сарадњу увек су представљали пројекти, заједничке теме или научни скупови. Данас је Балканолошки институт, чије је темеље ударио Васа Чубриловић, афирмисана научна установа са већ издатих 30 бројева свог редовног часописа „Балканика“, са око 80 књига у серији Посебна издања (монографија, студија, зборника са научних скупова, едиција грађе итд.). Ипак, оно што је најважније јесу кадрови које је одгојио Балканолошки институт са разним профилима и широким видцима. Колико је професор Чубриловић био везан за ову установу види се и по томе што је у своме тестаменту од 4. октобра 1988. написао: „Одлучио сам да се при Балканолошком институту САНУ из мојих средстава оснује ‘Фонд за награде историје Балкана, његових земаља и народа’. Делиће се сваке друге године млађим научним кадровима за дипломске радове, магистратуре, докторске тезе и студије из историје, археологије, антропогеографије, етнографије, економике, језика и књижевности. Награђени радови да се објављују у Годишњаку Балканолошког Института ‘Балканика’.“¹³ Балканолошком институту Чубриловић је даровао и своју библиотеку и већи део остале непокретне и покретне имовине.

Осим у Институту Чубриловић је активно радио и у више академијиних и међуакадемијских одбора и комисија. Био је председник Одбора за историју Србије у XIX веку и непосредно руководио радом Комисије тог одбора „Србија у ослободилачким покретима на Балкану од Париског мира до Берлинског конгреса 1856–1878“. Био је оснивач и дугогодишњи руководилац Одбора за историју српске револуције 1804–1830. Руководио је и радом Пододбора за прикупљање, проучавање и издавање грађе о Првом српском устанку из совјетских архива.

У оквиру међуакадемијске сарадње руководио је радом неколико одбора: за Балканологију, за истраживање и објављивање архивске грађе о балканским трговцима у Угарској у XVIII веку и за проучавање историје војних крајина у југословенским земљама. Више него и један други историчар, Чубриловић је сматрао да је наша историјска наука дужна да се интензивно бави историјом војних крајина, јер се у њима, како је говорио, крије вишевековно наталожено искуство борбе и

¹³ Вид. Тестамент Васе Чубриловића.

отпора нашега народа према туђину. На проучавање те проблематике подстицао је и одређене војне установе и њихове историчаре.

Чубриловић је имао наглашен интерес и за проучавање историје Београда, посебно историје Београдске тврђаве. Шетајући се у друштву са млађим колегама Калемегданом, често је наглашавао да је мало градова у Европи који су имали тако бурну и променљиву историју као Београд. Смештен на ушћу Саве у Дунав, где се у ту највећу европску реку сливају и друге главне реке средњег Подунавља на пролазу из средње Европе на Балканско полуострво, Београд се, по Чубриловићу вековима налазио на границама великих и малих држава. Зато је проживљавао све велике промене што их је преко себе, кроз векове, претурio не само Балкан него и цела југоисточна Европа. Скоро све до нашег времена, истицао је Чубриловић, Београд је био значајнији и познатији као тврђава у којој бивакује велика војска углавном освајачка, него као људско насеље, средиште промета, трговине, цивилизације и културе. Ценећи улогу Београда за историју свога народа, Чубриловић је био иницијатор и организатор писања тротомне *Историје Београда*. У име Српске академије наука он је стајао на челу Редакционог одбора. Али, његова улога у овоме обимном и изнад свега сложеном послу није била само организационог карактера, него је управо Чубриловић био творац пројекта, координатор посла унутар појединих периода и тимова, све до непосредног учешћа као аутора са темом „Београдски пашалук пред устанак 1804.“ Великим залагањем бројних научника различитих профила, на чијем челу је стајао професор Чубриловић, Београд је, јуна 1974. добио прву своју тротомну историју. На бази те историје Балканолошки институт САНУ је организовао писање једнотомне *Историје Београда*, која је објављена 1995. године. Исту *Историју* Институт је објавио на енглеском језику 2000. године.

Своје планове и своје најкрупније пројекте, попут формирања Балканолошког института и писања *Историје Београда*, Чубриловић је спроводио у живот не само зато што је био добар организатор посла, већ и зато што је испољавао стрпљивост у раду, имао смисла за колективан рад, знао да окупи млађе сараднике и да их научно стимулише на нова прегнућа.

Од 15. децембра 1977. па до 19. новембра 1981. Чубриловић је био и члан Председништва Српске академије наука и уметности, што је такође захтевало додатне напоре у многостраном раду.

Свој рад у Академији Васа Чубриловић није схватио строго кабинетски, већ је сматрао да научник мора да има увек широке контакте са људима разних профила. Потреба за тим контактима мобилисала је Чубриловића да и даље одлази на разне историјске катедре (одбрана докторских теза), научне скупове, саветовања, односно свугде тамо где су циркулисали људи, идеје, информације, живот. Тако је, на пример, средином седамдесетих година, одлазио

у више наврата у Мајевички Пробој, Босанску Градишку, у којима је отварао ђачке библиотеке и поклањао школама књиге из његових личних средстава. Зато је сасвим умесно да овај оглед о Васи Чубриловићу, завршимо следећим његовим писмом:

„Другу директору и наставном особљу основне школе ‘Вељко Чубриловић’

Прибој

Драги другови, шаљем још неколико пакета књига за Библиотеку те школе. Придружите их оним књигама које сам раније послао.

Књиге су биле раније спремне, али их нисам послао, био сам болестан. Сад користим љубазност др Здравка Антонића који ће донети књиге у Прибој, у ту школу.

Свима другарицама и друговима, наставницима те школе, као и другу директору, шаљем срдачне поздраве“.

Београд, 6. јуна 1990.

Васа Чубриловић, с. р.

Само пет дана после овога писма професор Чубриловић је умро, 11. јуна 1990.

Здравко Антонић

БИБЛИОГРАФИЈА

1924

1. *Васа Пелагић*, Народ (Сарајево), 18. дец. 1924, 2–3; *исто*: Календар-алманах, Просвета, 1925, 91–96; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 374–377.

1928

2. *Почетак устанка у Босанској крајини*, Споменица о Херцеговачком устанку 1875. године, Београд 1928, 66–70; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 294–296.

1930

3. *Босански устанак 1875–1878*, Београд 1930, VI + 419 (Посебна издања СКА LXXXIII, Друштвени и историјски списи, 35).

4. *Добровољци у српско-турском рату 1876. године*, Поглед, Сарајево, 1930, св. 78, 408–412.

5. *Политички узроци сеоба на Балкану од 1860–1880. год.*, Гласник географског друштва XVI, 1930, 26–49; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 325–344.

1931

6. *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXXI–XLII*, Сарајево 1919–1930, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XI, 1931, 162–165 (приказ).

7. *Јован Ристић*, Српски књижевни гласник, 1931, н.с., XXXII/5, 398–406.

8. *Рајхштатски споразум (8. јул 1876)*, Српски књижевни гласник, н.с.; XXXIII/3, 1931, 187–197; 4, 285–293; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 313–324.

1932

9. *Један мађарски извештај о Српском покрету у Војводини из 1872*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду V/1, 1932, 108–112.

1933

10. *Босански везир и Аустријски конзул 1808*, Политика, 23. јан. 1933, бр. 8872.

11. *Босански фрајкори у аустро-турском рату 1788–1791, Аустријска агитација пред рат 1788–1791*, Братство (1933), 43, XXVIII, 102–131; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 136–159.

12. *Мис Ибри у Босанском устанку*, Преглед, Сарајево, 1933, VII, књ. IX, 627–630; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 297–300.

1934

13. *Револуционарни покрети у Босанској крајини у XIX веку*, Гласник Југословенског професорског друштва, 1934, XIV, 10–12, 902–910; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 301–308.

1935

14. *Историјско друштво*, Југословенски историјски часопис I/1–2, Београд 1935, 729–731.

15. *Јован Јанчић–Сарајлија*, Развитак II, 9, Бања Лука 1935, 301–304.

16. *Порекло муслиманског племства у Босни и Херцеговини*, Југословенски историјски часопис, 1935, I, 3–4, 368–403; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 100–126.

1936

17. *Босанско Подриње и Први српски устанак*, Зборник у славу Филипа Вишњића и народне песме, 2, изд. Београд 1936, 119–124;

исто: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 231–235.

18. *Владимир Ћоровић, Територијални развој босанске државе у средњем веку* (Глас СКА 167, Београд 1935), Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1936, XVI, 2, 391–393 (приказ).

1937

19. *Станоје Станојевић, 12. VIII 1874 – 30. VII 1930*, Српски књижевни гласник, 1937, н.с. LI, 8, 595–599 (некролог).

20. *Исељавање Арнаута*, предавање у Српском културном клубу у Београду, 7, III, 1937, Борба, 21–28. I 1988.

1938

21. *Историска основа Вишњићевој песми Бој на Мишару, Прилози проучавању народне поезије*, 1938, V, 1–2, 56–67; исто: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 222–229.

22. *M. Paulová, Dějiny maffie. Odboj Čechu a Jihoslovaniů za světové války, 1914–1918*, Југословенски историјски часопис, 1938, IV, 1–2, 148–152 (приказ).

23. *Масарикова и Крамержова концепција чешког питања*, Преглед, 1938, св. 175–176, 393–398.

24. *Периодизација српске историје у XIX веку*, Југословенски историјски часопис 1938, IV 1–2, 237–244.

25. *Сењанин Иво*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1938, XVIII, 1–2, 526–546.

26. *Србија од 1858. до 1903... др В. Ћоровић*, Београд (1938), 195, Српски народ у XIX веку, 3.

1939

27. *Кнез Михајло Обреновић*, Просвета, народни алманах, 1939, 100–103.

28. *Политичка прошлост Хрвата*, Београд 1939, 127 + (1). (Библиотека Политике).

29. *Први Српски устанак и босански Срби*, Београд 1939, 132 + (3); исто: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 160–221.

1944

30. *Историска мисија Русије на Балкану*, Политика, 7. нов. 1944, бр. 11808.

31. *Стара и нова Бугарска*, Глас, 18. дец. 1944, бр. 12.

1945

32. *Британија и Југославија*, Политика, 1. март 1945, бр. 11913.

33. *Софиска пресуда*, Политика, 3. феб. 1945, бр. 11891.

34. *Стара и нова Бугарска*, За братство Југославије и Бугарске, Београд 1945, 12–16 (Савремена питања, 2).

35. *Чврстина Народног фронта чини чуда у обнови наше земље*, говор министра др Васе Чубриловића, Политика, 14. окт. 1945, бр. 12112.

1952

36. Душан Р. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 8, 390 (издање Научног друштва Црне Горе), Историјски часопис, 1952, III за 1951–1952, 309–311 (приказ).

37. *Око проучавања средњовековног феудализма: Поводом дела Георгија Острогорског, Пронија*, Прилог историји феудализма у Византији и јужнословенским земљама, Историјски часопис, 1952, III за 1951–1952, 189–203.

1953

38. *Dva pitanja iz istorije austrijske vlasti u Bosni i Hercegovini*, Pregled (Sarajevo), 1953, 4, 277–280.

39. *Историско-географска позадина борбе око Трста*, Универзитетски весник, 8. дец. 1953, бр. 86.

40. *Предговор* (књизи): Вук Стефановић Караџић: *Црна Гора и Бока Которска*, Београд 1953, 5–24 (Југословенски писци).

1954

41. Ladislav Hadrovics, *L'eglise serbe sous la domination turque*, Paris, 1947, Istoriski glasnik, 1954, 4, 176–181 (prikaz).

42. *Основан је савез историских друштава*, Универзитетски весник, 20. мај 1954, бр. 95.

43. *Први српски устанак*, Историјски гласник, 1954, 1–2, 3–13.

44. *Сарајевски атентат 1914–1954*, Политика, 27. јун 1954, бр. 14858.

45. Стојан Новаковић (Предговор књизи): *Стојан Новаковић: Васкрс државе српске*, Политичко-историјска студија о првом српском устанку 1804–1813, Београд 1954, 9–39.

46. *The first serbian insurrection 1804–1813*, Through Yugoslavia, 1954, III, 1, 2–4.

47. *Црна Гора и почетак устанка у Србији 1804*, Политика, 22. јун 1954, бр. 14721; исто: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 268–272.

1955

48. Dušan Pantelić, Arhivist, 1955, V, 3, 2–5 (nekrolog).

49. Enciklopedija Jugoslavije, 1, Zagreb, 1955 (Tekstovi): *Abd-Ul-Hamid II*, 1–2; *Abdul-Ul-Kerim*, 2; *Ahmed-Paša Hercegović*, 23; *Aneksija*

Bosne i Hercegovine, 114–115; *Balkanski savez 1866–68*, 314; *Istorija Balkanskog poluostrva*, 322–325; *Bećari*, 405; *Bosanska krajina*, 699.

50. *Зашто је тешко писати нашу историју*, Политика, 29, 30. нов. и 1. дец. 1955, бр. 15303.

51. *Сабирање грађе из наше историје*, Сарадња историчара и архивског радника Србије, Политика, 12. мај 1955, бр. 15130 (интервју).

52. *Теодосије Мркојевић*, Зборник Филозофског факултета, 1955, 3, 197–230.

1956

53. Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb, 1956 (tekstovi): *Austro-Ugrska uprava*, 52–54; *Carigradska konferencija (od 11. XII 1976–20. I 1877)*, 325–326; *Crni potoci*, 491.

54. *L'influence de la Révolution française sur l'évolution politique de la Serbie et des autres régions yougoslaves*, Questions actuelles du socialisme, 1956, 35, 87–100.

1957

55. *Јован Цвијић*, У спомен тридесетогодишњице смрти Јована Цвијића, Београд 1957, 21–23 (Посебна издања САН, ССLXXVI, Споменица, 12, Географски институт, 13).

1958

56. Enciklopedija Jugoslavije, 3, Zagreb, 1958 (tekstovi): *Doxat Nikole De Morez*, 64; *Evrenos (Avrenez) Mehmed*, 280; *Garašanin Ilija*, 428–429; *Garašaninovo načertanije*, 429; *Heterija*, 680.

57. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд 1958, 578 (Историска библиотека I коло, 1); Народна књига, Београд 1982, 430 (II издање).

58. *Увод у историју Југославије од 1918. до 1945*, Из историје Југославије 1918–1945, Зборник предавања, Београд 1958, 7–26.

1959

59. *Друштвени елементи у делима Стојана Новаковића председника Академије наука*, Прослава четрдесетогодишњице Комунистичке партије Југославије у Српској академији наука, 28. V 1959, 12. XI 1959, 25. XI 1959, Београд 1959; 49–58 (Посебна издања САН, СССХXVIII, Споменица, 15).

60. *Преглед историје за странце*, Београд, Комисија за културне везе са иностранством, 1959, 1–16.

61. *Терминологија племенског друштва у Црној Гори*, Београд 1959, 59 (Посебна издања САН, СССХХI, Етнографски институт).

1960

62. *Историја народа Југославије, II*, Београд 1960 (текстови): *Хајдуци и ускоци*, 464–468; *Племенска и сеоска самоуправа*, 717–743;

Народна култура, 744–776; *Сеобе и етничке промене у југословенским земљама од XV до XIX века*, 799–801; *Србија под аустриском влашћу*, 1256–1265; *Развитак сеоске самоуправе у Србији и борбе с Турцима*, 1270–1301.

63. *Ичков мир*, Енциклопедија Југославије, 4, Загреб, 1960, 314.

64. *Српска православна црква под Турцима од XV до XIX века*, Зборник Филозофског факултета, 1960, V–1, 163–188; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 78–99.

1961

65. *Црна Гора и Руско-аустријски уговор о подели Турске 1782. године*, Глас САНУ, 1961, ССL, Одељење друштвених наука, н.с., 10, 171–196.

1962

66. Енциклопедија Југославије, 5, Загреб, 1962 (текстови): *Карловачки мир*, 218; *Крфска декларација*, 394–395; *Мајски преврат*, 598–599.

1963

67. *Говор на комеморативној седници у спомен дописног члана Мија Мирковића*, Гласник САНУ, 1963, 15, 1, 10–12.

68. *Периодизација историје Црне Горе у новом веку*, Глас САНУ, 1963, ССLV, Одељење друштвених наука, 11, 83–142.

69. *Постанак племена Куча*, Зборник Филозофског факултета, 1963, VII–1, 313–335.

70. *У чему је суштина и каква је историјска и културна улога Првог српског устанка 1804*, Југословенски историјски часопис, 1963, 2; 3–17; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 254–267.

71. *Црна Гора у доба Његошево*, Споменица посвећена 150–годишњици рођења Петра Петровића Његоша, Београд 1963, 35–41 (Посебна издања САНУ, СССXVI, Споменица, 22); *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 273–279.

72. *Б. М. Христов. Историја дипломатије, том II, Дипломатија в новое время (1871–1914)*, Москва, 1963, 820, Југословенски историјски часопис, 1964, 2, 98–105 (Приказ).

1964

73. *Малонишићи – племе у Црној Гори*, Зборник Филозофског факултета, 1964, VIII–2, 455–477.

74. *Мисао о атентату зачиње се код ђака*, Из необјављене студије професора др Васе Чубриловића „Србија и Аустрија у XIX веку“ Борба, 16. јун 1964, бр. 163.

1965

75. Академик Стојан Новаковић, научник и политички радник, један од најобразованијих људи свога времена, Политика, 21. феб. 1965, бр. 18456.

76. Бранко Павићевић, Црна Гора у рату 1862, Београд 1963, Историјски часопис, 1965, XIV–XV за 1963–1965, 569–572 (приказ).

77. Историја Југославије I–II, Москва 1963, Историјски часопис, 1965, XIV–XV за 1963–1965, 517–547 (приказ).

78. Mihail–Ogli, Enciklopedija Jugoslavije, 6, Zagreb, 1965, 100.

79. Попис богомилских владара. Шта крије драгоцен одломак јеванђеља босанског тепахије Батала из 1393. године, Политика, 21. феб. 1965, бр. 18456.

80. Српска социјалдемократска партија. Научни скуп посвећен педесетогодишњици смрти Димитрија Туцовића, одржан у Београду 18, 19. и 20. новембра 1964, Београд, Научна књига, 1965, 325–327 (дискусија).

1966

81. Problemi savremene jugoslovenske historiografije, Student, 26. apr. 1966, br. 13–14 (intervju).

82. Југословенски народи пред Први светски рат (уредник и писац Предговора, Увода и чланка Јован Цвијић и стварање Југославије...), Београд 1967, XVII + 1089 (Посебна издања САНУ CDXVI, Одељење друштвених наука, 61); исто: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1922, 434–464.

1967

83. Стојан Новаковић, Споменица посвећена 50-годишњици смрти Стојана Новаковића, Београд 1967, 11–22 (Посебна издања САНУ, CDVI, Споменица, 31).

1968

84. Istorijski osnovi republike Bosne i Hercegovine, Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta, 1968, IV, 23–48.

1969

85. Velike operacije Drugog svetskog rata, Front, 5. dec. 1969; 49 (isto na slovenačkom i makedonskom).

86. Istorijski osnovi o postanku Jugoslavije 1918, Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada Austro-Ugarske monarhije i stvaranja Jugoslovenske države, Zagreb, 27–28. prosinca 1968. godine, Zagreb, 1969, 59–99.

87. Још једна књига о Сарајевском атентату (Цветко Поповић: Сарајевски Видовдан 1914), Политика, 28. септ. 1969, бр. 20110 (приказ).

88. *Предговор књизи: Београдска тврђава кроз историју*, Београд 1969, 5–6 (Галерија САНУ, 7).

1970

89. *Београд – национално и културно средиште Србије у XIX веку. Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год.* Зборник радова приказаних на научном скупу Српске академије наука и уметности, одржаном од 20. до 22. маја 1967. год. у Београду поводом прославе 100-годишњице ослобођења градова, Београд 1970, 217–242.

90. *Дели – Ахмед*, Зборник Филозофског факултета, 1970, књ. XI-1, 551–573.

91. *L'Institut d'études balkaniques de l'Académie serbe des sciences et des arts*, *Balkanica*, 1970, I, 3–11.

92. *Историја Срба, ... и Сима Тирковић*, Београд Републичка заједница културе, 1970, 69 (текст...*Тезе и писање Историје Срба*, 3–49).

93. *Светозар Марковић о националном питању у Аустро-Угарској*, Научни скуп Развој социјалистичке мисли у Србији до 1919, посвећен 50-годишњици оснивања СК Југославије, Београд 1970, 1–8 (умножено).

94. *Балканолошки институт Српске академије наука и уметности*, *Балканика – Годишњак Балканолошког института*, Београд 1970/I, 3–11.

95. *Увод књизи: Шабац у прошлости*, I, Шабац, 1970, 5–7.

96. *Закључци Радне конференције за балканске студије, одржане у Београду 26. марта 1968*, *Балканика – Годишњак Балканолошког института САНУ*, Београд 1970/I, 285–290.

1971

97. *Историја на испиту*, НИИ, 20. јун 1971, бр. 1067 (интервју).

98. *Светозар Марковић о националном питању у Аустро-Угарској*, *Balkanica*, 1971, II, 133–140.

99. *Хазим Шабановић, 22. јул 1916 – 23. март 1971*, *Balkanica*, 1971, II, 467–471 (некролог).

100. *Освобождение Юго-восточной и центральной Европы войсками 2-го и 3-го украинских фронтов 1944–1945*, Авторский коллектив: И. В. Агибалов, В. А. Анфилов, С. С. Бирязов... Москва, 1970, *Balkanica*, 1971, II, 389–397 (приказ).

101. *Балканолошки институт Српске академије наука и уметности*, *Годишњак Балканолошког института*, Београд 1971/I, 456–458.

1972

102. *Увод у књизи: Живојин Николић Брка: 22. српска дивизија*, Београд 1972, 5–9 (монографије јединица НОВ и ПОЈ, 24).

1974

103. *Истина се мора рећи*, Политика, 8. септ. 1974, бр. 21885 (анкета).

104. *Историја Београда*, 1. и 2, Београд 1974 (... аутор поглавља у књ.) 1: Развој привреде 1740–1788, 674–693; Град пред српску револуцију, 715–769: (у књ.) 2: Српска револуција 1804–1815, 3–78.

105. *Патријархална друштва и њихова обичајна права у Албанији и Црној Гори средњег века. Обичајно право и самоуправе на Балкану и у суседним земљама*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 1. и 2. новембра 1971. год. у Београду, Београд 1974, 43–69 (Посебна издања Балканолошког института САНУ, 1).

106. *Трудили смо се да у прошлости откријемо улогу Београда у будућности*, Политика, 16. окт. 1974, бр. 21913 (интервју).

1976

107. *Србија и Аустрија у XIX веку. Велике силе и Србија пред Први светски рат*, Зборник радова приказаних на међународном научној скупу Српске академије наука и уметности, одржаном 13–15. септембра 1974. године у Београду, Београд САНУ, 1976, 1–39 (Научни скупови САНУ, IV, Одељење историјских наука, 1).

108. *О учешћу средњег па богатијег сељаштва у НОР и револуцији. Семберија у НОР и револуцији 1941*, Факултет политичких наука – Институт за друштвена истраживања и Центар за културу и образовање и информације Бијељина, „Графичар“ Инђија, Бијељина, 1976, 771–773.

109. *Београдски круг кредом. Београдска тврђава као културно-историјски споменик*, Политика, 19. јул 1976, 11 (интервју).

110. *Срби у огледалу историје*, Новости, 20. мај 1976 (интервју).

1977

111. *Istočna kriza 1875–1878. i njen značaj za međunarodne odnose koncem XIX i početkom XX veka*, Међународни научни skup povodom 100–годишњице устанка у Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875–1878. godine. Sarajevo–Ilidža, 1–3. oktobra 1975. T. I. Sarajevo, 1977, 15–30 (Posebna izdanja AN BiH, XXX, Odeljenje društvenih nauka, 4); *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1922, 353–373.

112. *Greetings address on behalf of the Federation of Academies of Science and Arts of Yugoslavia. The Third Reich and Yugoslavia 1933–1945*. Belgrade, Institute of Contemporary History, Narodna knjiga, 1977, 4–6.

1978

113. *Балкански народи у Источној кризи 1875–1878*, Balcanica IX, 1978, 7–15. *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 345–352.

114. *Берлински конгрес у светлу савремене историјске науке*, Политика, 29. VII – 5. VIII 1978, бр. 23280–23287.

1979

115. *Београд у Времплову* (наднаслов), Разговор са академиком Васом Чубриловићем о истраживању прошлости главног града, Недељне новости, 28. октобар 1979; 11.

116. *Дунав – спона међу народима*, Политика, 9. јуни 1979, бр. 23589.

1980

117. *Београд као раскрсница речних путева у средњем Подунављу*, Урбанизам Београда, XII, 57, 1980; 20–27.

118. *Од буне до револуције* (наднаслов) Академик др Васа Чубриловић о улози народних маса и вођа у револуцији 1804–1830, Дуга, VI (XXXIII), 165, 21. јуни 1980; 22–23.

119. *Предисловие*. С. А. Никитин, В. Чубриловић, Первое сербское востание 1804–1813. г. г. и Россия. Книга первая 1804–1807. Москва. Академия наук СССР, Сербская академия наук и искусства, изд. Наука, 1980, 5–13.

1981

120. *Вредело би живети још једном*, Радио ТВ ревија, 28. фебруар 1981; 22–23 (интервју).

121. *Међународни положај југословенских земаља концем XVIII и почетком XIX века*, Зборник Историјског музеја Србије, 17–18, 1981; 119–144.

1982

122. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Просвета, Београд 1958, 578; исто: Народна књига, Београд 1982, 430.

1983

123. *Значај проучавања пловидбе на Дунаву и његовим притокама*. Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 5. и 6. јуна 1979. године, Уредник Васа Чубриловић, Београд 1983, 1–14 (Научни скупови САНУ, XV, Одељење историјских наука, 3).

124. *Југословенске земље и Русија у XVIII веку. Време преокрета*, Политика, 10. децембар 1983, бр. 25208.

125. *Међународни положај југословенских земаља концем XVIII и почетком XX века. Југословенске земље и Русија за време Првог српског устанка 1804–1813*. Зборник радова приказаних за Округлим столом (...) од 18. до 20. новембра 1980. (...) Уредник Васа Чубриловић, Београд 1983, 1–28 (Научни скупови САНУ, XVII, Одељење историјских наука, 4).

126. *Одабрани историјски радови* (2. изд.), Београд, Народна књига, 1983, 666.

127. *Поздравна реч*, Југословенске земље и Русија за време Првог српског устанка 1804–1813, Београд 1983, XI–XII (Научни скупови САНУ, XVII, Одељење историјских наука, 4).

128. *Улога народних маса и личности у српској револуцији (1804–1830)*. Историјски значај српске револуције 1804. године. Зборник радова са научног скупа одржаног од 3. до 5. јуна 1980. (...) Уредник Васа Чубриловић, Београд 1983, 1–18 (Научни скупови САНУ, XVIII, Одељење историјских наука, 5).

1984

129. *Југословенски атентат у Сарајеву*, НИИ, 1. јул 1984, 1748, 39–41 (интервју).

130. *О уједињењу и независности*, НИИ, 8. јул 1984, 1748, 38–39 (интервју).

131. *Повратак на ново*. О Јовану Цвијићу..., НИИ, 18. новембар 1984, 1768, 30–31 (интервју).

132. *Три Југославије Васе Чубриловића*, НИИ, 1. јануар 1984, 1722, 26–29 (интервју).

133. *Уводна реч*, Conférence internationale des balkanologues, Belgrade, 7–8. septembre 1982. Belgrade, Académie serbe des sciences et des arts, 1984, 7–8 (Institutes des études balkaniques, Editions spéciales, 23).

134. *Хајдук Вељко, херој народне песме*, Зборник радова са научних скупова у Неготину и Кладову поводом обележавања 170 година од погибије Хајдук Вељка Петровића и 150 година ослобођења од Турака. Зајечар, Међуопштинска конференција ССРМ; Београд Балканолошки институт САНУ, 1984; *исто*: Развитак (Зајечар), XXI–II, 4–5; 1984; 58–60; 1904 (наднаслов) Србија у доба кад је изашла (Политика). – Политика, 25. јануар 1984, 25262; *исто*: Погледи Васе Чубриловића на српску историју XIX и XX века, Балканолошки институт САНУ, Београд 1992, 250–253.

1986

135. *За што сам против* (наднаслов) Академик Васа Чубриловић о Меморандуму САНУ, НИИ, 30. новембар 1986, 1874 (интервју).

136. *Лимес у Југославији*, НИИ, 29. јуни 1986, 1852, 39–41.

137. *Лично искуство* (наднаслов), Јавна расправа, Југославија или лоша политика, НИИ, 21. новембар 1986, 1984, 25–26.

138. *О проучавању односа Русије и југословенских земаља у XVIII веку*, Југословенске земље и Русија у XVII веку. Уредник Васа Чубриловић, Београд 1986, 1–4 (Научни скупови САНУ, XXXII, Одељење историјских наука, 8).

139. *Основи националних препорода Хрвата и Срба*, Југословенски историјски часопис, 21, 1–4, 1986, 29–70.

140. *Тимочка буна 1883*, Тимочка буна и њен друштвено-политички значај за Србију XIX века. Зборник радова са научног скупа одржаног од 18. до 20. октобра 1983. г. у Зајечару. Уредник Васа Чубриловић. Београд 1986, 1–4 (Научни скупови САНУ XXIX, Одељење историјских наука, 7).

1987

141. *Академик Чубриловић о епохи 1937–1987* (наднаслов), Историографија САНУ и Тито, НИН, 29. новембар 1987, 1926, 35.

142. *Без Југославије не можемо*, Арена (Загреб), 4. вељача 1987, 1363, 6–7 (интервју).

143. *Деведесете године Васе Чубриловића. Крунски сведок XX века*, 1–14, Вечерње новости, 19. јануар – 1. фебруар 1987 (интервју).

144. *Дечак из Крупе на Врбасу*. Поводом доделе ордена Председништва СФРЈ..., НИН, 25. јануар 1987, 1982, 62–65.

145. *Живот и рад Јована Цвијића*, Јован Цвијић, Сабрана дела, књ. 1. Београд САНУ, Књижевне новине, Завод за уџбенике и наставна средства, 1987, 13–156.

146. *Личне страсти су раздвајале народе*, Интегрално југословенство, као негација народа Срба и Хрвата, мислим да никад није било разрађено..., Борба, 7–8. март 1987, 66–67 (интервју).

147. *Нови век – општи погледи на развој друштва у Црној Гори*. Прошлост Црне Горе као предмет научног истраживања и обраде. Титоград, 1987, 47–62 (Научни скупови САНУ, 15, Одељење друштвених наука, 7). Дискусија: 513–518.

148. *Размишљања о велеиздајничким процесима у Првом светском рату*, Велеиздајнички процес 1915–1916. у Бањалуци. Бањалучка, Универзитет Ђуро Пуцар Стари, 1987; 1–12.

149. *Титова југословенска линија*, НИН, 23. август 1987, 7–10.

1988

150. *Економија ће измирити свет*. (наднаслов) Са академиком др Васом Чубриловићем поводом научног скупа о стварању Југославије, Политика експрес, 18. децембар 1988.

151. *Живети заједно* (наднаслов). Наука Полуострва чуда. О Јовану Цвијићу говори академик Васа Чубриловић, НИН, 7. фебруар 1988, 1936, 16–17.

152. *Историјска је чињеница да без Југославије 1918. не би било Југославије 1945*, НИН, 6. март 1988, 50–52 (интервју).

153. *Ова земља није створена случајно*. О идеји југословенства и стварању Југославије..., Борба, 29–30. октобар 1988, 303–304.

154. *Основни токови развитка социјалистичке револуције у Југославији 1937–1987. и њено руководство*, Свечана академија поводом педесете годишњице доласка Јосипа Броза Тита на чело КПЈ. Београд, САНУ, 1988, 11–50 (Споменице САНУ, VI, Председништво, 2); исто: Историја XX века, 1–2, 1988, 7–51.

155. *Рецензија о Зборнику радова са научног скупа Војне крајина у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699. године*, Гласник САНУ, XXVI за 1987, 4, 1988, 242–247.

156. *Уводна реч*, Београдска тврђава у прошлости и садашњости. Зборник реферата и дискусија одржаних на научном скупу (...) 17. и 18. децембра 1985. године. Уредник Васа Чубриловић. Београд САНУ, Завод за заштиту споменика културе Београда, 1988, 15–19 (Научни скупови САНУ, XXXV, Одељење историјских наука, 9). Дискусија стр. 198, 219–221 (интервју).

157. *Шта садржи реферат др Васа Чубриловића из 1937. године Иселовање Арнаута*. Приредио Драган Белић. 1–8, Борба, 18–27. јануара 1988, бр. 18–25.

1989

158. *Буна југословенских земаља*, НИН, 25. јуни 1989, 2008, Специјални додатак Видовдан 1389–1989, VIII–IX.

159. *Васо Чубриловић* (наднаслов) *Кад сам био ђак*, Политика, 26. октобар 1989, 27320 (интервју).

160. *Рецензије о радовима са научног скупа Стварање југословенске државе 1918. године*, Гласник САНУ, XXVIII, 1, 1989, 2–205.

161. *Излагање Васа Чубриловића*, Ванредна скупштина САНУ, одржана 18. децембра 1986. године. Београд, САНУ, 1989, 23–29 (Поводом тзв. Меморандума САНУ).

162. *Југословенске земље и Француска револуција 1789–1989. Доситеј и Наполеон у XIX веку*, НИН, 16. јули 1989, 2011, Специјални додатак VIII–IX (интервју).

163. *Колико је 1. децембар (1918) удаљен, односно близу 29. новембра (1943)*, Академик Васа Чубриловић: први и главни циљ – одбрана независности, Борба, 4. децембар 1989, 338.

164. *Поздравна реч председника скупа академика Васа Чубриловића*. Стварање југословенске државе 1918. године. Уредник Васа Чубриловић, Београд, Савет академија наука и уметности СФРЈ, Заједница института за изучавање новије историје народа и народности Југославије, Савез историчара Југославије, Научна књига 1989, XXIX.

165. *Поздравна – завршна реч академика Васа Чубриловића*, Стварање југословенске државе 1918. године, Београд, Савет академија наука и уметности СФРЈ (и др.), 1989, 483–484.

166. *Спољни и унутрашњи фактори у стварању и развоју Југославије у XX веку*, Стварање југословенске државе 1918. године, Београд Савет академија наука и уметности СФРЈ (и др.), 1989, 1–20.

167. *Уводна реч академика Васа Чубриловића*, Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Зборник радова са научног скупа одржаног 24. и 25. априла 1986, Уредник Васа Чубриловић. Београд 1989, 1–7 (Научни скупови САНУ, XLVIII, Одељење историјских наука, 12).

168. *Реч на Бањалучком универзитету поводом проглашења почасног доктора наука*, 30. јун 1989, необјављено.

1990

169. *Четири Југославије Васа Чубриловића* 1–12, НИН, 17. јуни – 31. август 1990, 2059–2070 (Сабрани разговори са Теодором Анђелићем).

170. *Македонски народ у ослободилачким ратовима Балкана у првој половини XX века*, Македонија во војните 1912–1918, Научни скуп одржан у Македонској академији наука и уметности 16–18. новембра 1988.

171. *Русија и ослободилачки покрети на Балкану од Париског мира 1856. до Берлинског конгреса 1878. године*, Друштвено-политичке, економске и културне везе југословенских народа и Русије од Париског мира 1856. до Берлинског конгреса 1878. године, Научни скуп одржан 19–21. децембра 1989. Београд, Српска академија наука и уметности, Академија наука СССР.

